

БАРАБАШ НАТАЛЯ ОЛЕКСАНДРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри соціально-політичних та економічних дисциплін
Криворізького факультету, кандидат історичних наук, доцент*

МОМОТ ВІРА ІГОРІВНА

*Криворізька загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів № 72,
вчитель історії*

ДОСЛІДЖЕННЯ РОМСЬКОЇ ТРАГЕДІЇ ПЕРІОДУ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: ПОШУК СПЕЦІАЛЬНОГО ВИЗНАЧЕННЯ

Для позначення масштабних історичних подій існують особливі, спеціальні терміни, що відіграють важливу роль як в науці, так і в суспільному світосприйнятті. Широко відомі такі поняття як Реформація, Відродження, Велика депресія. Важливо зазначити, що з'являючись у відповідному національному середовищі, термін може отримати всесвітню поширеність.

Друга світова війна призвела до появи в лексиконі нового слова «геноцид». Багато десятиліть потому Міжнародний трибунал по Руанді назвав геноцид «злочином злочинів», а Наукова асоціація дослідників геноциду / Association of Genocide Scholars назвала ХХ століття «століттям геноциду».

Слово «геноцид» має подвійне походження: від латинського «geno» – «група» або грецького «genos» – «рід, плем'я» та латинського «cid» – «вбиваю». Першим це слово ввів в загальний ужиток в 40-ві роки ХХ ст. Рафаель Лемкін [3, с. 416].

Серед злочинів, які мали стати об'єктом розгляду в процесі роботи Нюрнберзького трибуналу – першого в історії міжнародного кримінального суду, було передбачено дії, що згодом почали кваліфікувати саме як геноцид, хоча самого цього поняття ще не вживали.

Але якщо мова буде йти про трагічне масове знищення людей у ХХ столітті, то перш за все, ми згадаємо такі терміни, як Голокост і Голодомор. Ці укоріненні терміни виявилися дуже важливими для самопізнання та історичної пам'яті євреїв і українців. Безсумнівно, вони виконують консолідуючу функцію.

Чимало дослідників вважають геноцидом і політику, що її Німеччина проводила стосовно ромів. Визнання геноцидом нацистської політики по відношенню до ромів (циган) відбувається на сьогодні на рівні окремих європейських держав, серед яких вже понад 10 щорічно відзначають скорботні дні з цього приводу. З 2004 року таким днем в Україні визначено 2 серпня [6].

В січні 2005 року Європейський парламент ухвалив резолюцію про голокост та антисемітизм, однак відмовився включити до цього

документу спеціальну згадку про голокост відносно ромів та антиромські настрої у Європі. Президенти Ізраїлю та Польщі продемонстрували винятково відмінне ставлення під час церемонії вшанування пам'яті загиблих в Освенцимі, згадавши ромів, які стали жертвами геноциду. Відмова частини вчених визнавати антиромську політику геноцидом обумовлюються в їхніх поясненнях тим, що певні дії нацистів мали геноцидарний характер радше за своїми наслідками, ніж за намірами. А отже, не було свідомої планомірної політики винищення етносу, заснованої на нацистській расовій теорії, хоча не робилося спроб пом'якшити політику, побічним наслідком якої став геноцид [3, с. 408].

Оскільки спостерігається значна схожість між нацистською політикою по відношенню до євреїв і циган, національні активісти поступово усвідомили потребу в особистому еквіваленті терміну «Голокост». Ініціатором запровадження терміну «Пораймос», що трактується як «знищення», став американський професор Ян Хенкок. Завдяки використанню на міжнародних циганських конгресах, термін «Пораймос» отримав певну популярність. Незабаром історики різних національностей стали використовувати його в своїх працях.

На жаль, більшість дослідників не володіють справжнім трактуванням слова «Пораймос», що має для циган глибоко образливе значення. Автор терміна поверхнево знав циганську лексику та її семантику. Відчувши необхідність створити еквівалент «Голокосту», Ян Хенкок використав для конструювання нового терміну іменник *poravipe*. Між іншим, циганською мовою це перекладається як «згвалтування». Тому є очевидним, що термін «Пораймос» ніколи не використовувався тими циганами, хто пережив окупацію і розповів про геноцид, тільки тому, що вважається образливим.

Щоб зрозуміти, чому склалася така парадоксальна ситуація, треба пояснити, що циганська мова не має спільної літературної норми. Оскільки народ індійського походження багато століть тому розпався на безліч етнічних груп, виникло декілька десятків несхожих між собою діалектів. Аж до кінця XIX століття циганська мова була виключно розмовною. Відіграла роль і вікова роз'єднаність. В результаті носії різних діалектів розуміють один одного набагато гірше, ніж, наприклад, слов'яни. Відмінності між польською, сербською, білоруською та українською мовами великі, але в циганській мові вони ще більш різочі. Отже, для циган є нормальним, якщо вони не можуть достовірно зрозуміти один одного у між груповому спілкуванні. Саме це зіграло негативну роль на циганських конгресах, на які з'їхались активісти з різних регіонів Європи. Скоріш за все, після презентації терміну «Пораймос» кожен із активістів вирішив, що воно запозичене з невідомого йому діалекту. Саме тому ніхто не став сперечатися, довірившись президіуму [1, с. 73–74].

Не всі ромологи погодилися із цією термінологією. Російський етнограф та лінгвіст Лев Черенков вважав термін «Пораймос» образливим, адже з волозького діалекту романі він перекладається як «широко розкривати», що асоціюється із діями сексуального характеру [5, с. 100].

Ще раніше, в 1988 р. Г. Паксон і Д. Кенрік запропонували назву «Berša Bibahtale», що в перекладі означає «нещасливі роки». Ще одним варіантом, яким користуються громадські діячі, є назва «Калі Траш» (Kali Traš), що перекладається як «чорне жажіття». Болгарські дослідники Єлена Марушиакова та Веселін Попов зауважили використання термінів «Голокост», «Пораймос», «Самударипен», «Калі Траш» в побутовому обігу та показали їхню роль у міфологізації історичної пам'яті ромів [5, с. 101–102].

Отже констатуємо, що сучасні дослідники ще не дійшли згоди у використанні термінології; тому згадані визначення «Пораймос», «Самударипен», «Калі Траш» використовують переважно громадські діячі, а в більшості наукових публікацій, присвячених дослідженню ромської трагедії в роки Другої світової війни, зустрічаємо термін, який не має політичного або емоційного забарвлення, – «геноцид».

Список використаної літератури:

1. Бессонов Н. Об использовании терминов «Пораймос» и «Холокост» в значении «геноцид цыган». *ГОЛОКОСТ І СУЧАСНІСТЬ*. № 1. 2007. С. 71–82.
2. Гон М. М., Мельник А. М. Співмірність понять «геноцид» та «геноцидальний процес» (на прикладі Голокосту та Пораймосу). *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції для викладачів та студентів «ІСТОРИЧНІ УРОКИ ГОЛОКОСТУ ТА МІЖНАЦІОНАЛЬНІ ВІДНОСИНИ (до 70-річчя початку другої світової війни)», 23–24 жовтня 2009 року: збірник наукових праць*. Дніпропетровськ: Центр «Ткума», 2010. С. 58–62.
3. Зіневич Н. Проблеми дослідження геноциду ромів (циган) на українських землях у роки Другої світової війни. *Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів*. Т. 16. К., 2008. С. 415–439.
4. Кенрик Д., Паксон Г. *Цыгане под свастики: Пер. с англ.* М.: Текст, 2001. 205 с.
5. Козакова О. Дослідження проблеми геноциду українських ромів у зарубіжній історіографії. *Геноцид ромів України в період Другої світової війни: вивчення, викладання, комеморація: Матеріали науково-практичної конференції м. Київ, 4 жовтня 2016 р.* Київ, 2016. 230 с. С. 99–110.
6. Постанова Верховної Ради України від 8 жовтня 2004 р. № 2085-IV «Про відзначення Міжнародного дня голокосту ромів». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2085-IV#Text>

Ключові слова: геноцид, геноцид ромів, Пораймос, Голокост, Друга світова війна.

Ключевые слова: геноцид, геноцид ромов, Пораймос, Голокост, Вторая мировая война.

Key words: genocide, Roma genocide, Poraymos, Holocaust, World War II.